

Rusya'nın İstanbul Büyükelçiliği'nin II. Abdülhamid Dönemindeki Pan-İslamizm Hareketleri ile İlgili Bir Raporu

Çev.: Ahmet Niyazov*
Nariman Hasanov**

Öz

Bu çalışma, *İttihat ve Terrakki Cemiyeti*'nin II. Abdülhamid sonrası dönemde Pan-İslamizm mirasına dair yaptığı çalışmalar hakkında dönemin Rusya Elçiliği tarafından merkeze gönderilen bir raporun tercümesidir. Rapor, Rus arşivlerinden alınmıştır ve Osmanlı'nın faaliyetlerine Rusya'nın bakışını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Rapor temelinde Osmanlı'nın Pan-İslamist faaliyetleri II. Abdülhamid sonrasında da sürdürdüğünü ve Rusya'nın bu durumdan duyduğu rahatsızlığı gözler önüne sermektedir. Rusya'nın rahatsız olması, bu faaliyetlerin kendi sınırları içerisindeki Müslümanlara olabilecek etkileri sebebiyledir.

Anahtar Kelimeler: *Pan-İslamizm, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Jön Türkler, Osmanlı, Rusya.*

Abstract

A Report from the Russian Embassy in Istanbul on Pan-Islamic Movements during the Abdulhamit II Period.

This study is a translation of a report, sent by Russian Embassy to their headquarter, about the Pan-Islamic activities of *Committee of Union and Progress* in the period that followed the Abdulhamid II's reign. The report was taken from the Russian archives and is important in terms of showing us Russia's approach to the Pan-Islamic activities of the Ottomans. It demonstrates that the Pan-Islamic activities of the Ottomans continued in the aftermath of Abdulhamid II's period and Russia was not satisfied with this situation. Russia's dissatisfaction arose from the fear that these activities would affect the Muslims

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Hukuku Bilim Dalı, ahniyazov@hotmail.com.

** Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Öğrencisi, narimanhasan@hotmail.com.

Çev.: Ahmet Niyazov - Nariman Hasanov

within its borders in a negative way.

Key Words: *Pan-Islamism, Committee of Union and Progress, Young Turks, The Ottoman, Russia.*

Atıf: “Rusya’nın İstanbul Büyükelçiliği’nin II. Abdülhamid Dönemindeki Pan-İslamizm Hareketleri ile İlgili Bir Raporu”, çev: Ahmed Niyazov-Nariman Hasanov, *KTÜİFD*, c. 3, sy. 2, Güz 2016, ss. 195-211.

Rusya İmparatorluğu'nun İstanbul Büyükelçiliği'nden¹

Zat-ı Alileri Aleksandr VASİLYEVİÇ!

Bu senenin 27 Temmuz'unda elçi Hofmeister Çarıkov adına gelen 973 no'lu mektup. Ekselansları size yazarak bildirmek isterim ki, Türkistan ve Buhara'da sol eğilimli Türk gazeteler hızlı bir şekilde yayılmaya başladı. Gazeteler yerli Müslüman halk arasında güçlü propagandaya sebep olmaktadır.

İzniniz olursa imkânlar dâhilinde buradaki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmaları hakkında sizi bilgilendireyim:

Bu cemiyet Türkistan ve Buhara'da yaşayan Müslüman toplumu aydınlatma vazifesi üstlenmiştir. Aşağıda gösterilen ve şu ana kadar elçiliğin elinde olan bilgileri sizinle paylaşmayı borç addederim.

Türk Anayasasının ilanından sonra İstanbul'da *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'nin yetkisi altında "*Buhara İlmî Cemiyeti*" kuruldu. Merkezin başında İslam ideallerini savunan meşhur önderlerden doktor Nazım vardır. Adı geçen bu cemiyet arabuluculuğu ile *Ulusal Aydınlanma Komitesi*, Buhara ve Kaşgar'la ilişkileri destekliyor ve oralardan öğrenci toplayıp onları İstanbul'da askeri ya da devlet okullarına yerleştiriyor. Öğrenci sayısı hali hazırda 100 civarındadır ve onların yarısı Buharalı, diğer yarısı da Kaşgarlıdır. Tedris edilen mevcut derslerin yanında öğrencilere İslamcılık ve Türk şovenliği aşılanıyor.

Çin Türkistan'ında İslamcı propagandacılardan biri geçen yaz İstanbul'da görülen bildiğiniz Şeyh Said'dir. Görünürde bu, Molla Muhammed Said'dir. Çin Türkistan'ında propaganda yaptığına dair 1908 senesinde konsolosumuz onun hakkında Kaşgar'a haber iletmışti.

Adı geçen Şeyh kendisini Kaşgar Şeyhülislamı olarak tanıtmış ve İstanbul'da çok meşhur olmuştu. 11 Haziran'da veziriazam Hakkı Paşa aracılığı ile Sultan'ın da bulunduğu seyirci karşısına çıkartılmış, ardından da *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'nde İslam hakkında Arapça bir konuşma yapmıştır. Bu konuşması sebebiyle Cemiyet ona övgüler yağdırmış ve hakkında Kaşgar'a yazılan teşekkür mahiyetli referans mektubu ile ödül-

1 Belgeden bizi haberdar ederek belgenin bir örneğini bize verme lütfunda bulunan Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü okutmanı Sayın Veysel Usta'ya teşekkürlerimizi iletmeyi bir borç biliriz. (Çevirenler).

lendirilmiştir.

Bir müddet sonra Şeyh'in buradaki durumu değişmiş; İstanbul'da öğrenim gören bazı öğrenciler ve "Teâruf-i Müslimin" gazetesi bu şahsın öyle bir vazifesinin olmadığını ve Said'in sahtekâr olduğunu söylemişlerdir. Askeri mahkeme tarafından başlatılan tahkikatta Şeyh Said'in Türk uyruklu, Trablusgarb doğumlu olduğu ve Müslüman ülkelerden Mısır, Arabistan, Hindistan, Çin Türkistan'ı ve Rusya'ya seyahat ettiği anlaşılmıştır.

Çeşitli bilgilerden malum olduğuna göre, *Genç Türkler* (Jön Türkler) İslamcı kampanyaları ve eski rejim adetlerini miras almışlar ve Abdülhamit'in politikasına özenmeğe ve onun izinden gitmeye başlamışlardır. Hatırlamak gerekir ki; Hicaz demiryolunun inşası için başlatılan para toplama kampanyası şaşırtıcı derecede başarılı netice vermiş ve bütün Müslüman ülkelerden toplanan para 150-200 milyon Frankı bulmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti bu sene, *Osmanlı Donanmasına Yardım Cemiyeti*'ni kurdu ve Müslüman nüfusa sahip ülkeler olan Fas, Tunus, Cezayir, Mısır, Sudan, Hindistan ve Rusya'ya din adamları ve askeri komutanlar gönderdi. Adı geçen cemiyet aracılığı ile buralarda Osmanlı donanmasının güçlendirilmesi propagandası yapılmakta idi.

Bu propagandanın Hindistan'daki Müslümanlar arasında da yürütülmesi Büyük Britanya hükümetinin Babıali'de birtakım diplomatik temaslarına neden oldu. Hindistan kralının yardımcısı Türk donanmasını güçlendirmeye yönelik imzalanmış kağıt ve broşürlerin burada dağıtılmasını kesinlikle yasakladı ve Büyük Britanya sefirliğine bu konuda Babıali'yi bilgilendirmesini, bir hükümet sınırları içerisinde başka bir hükümetin donanmasının güçlendirilmesine müsaade edilemeyeceğini bildirmesini tavsiye etti.

Polis teşkilatı, bu senenin 29 Temmuz tarihinde 900 No'lu yabancı işler dairesi 1. bölümden İmparatorluk elçiliğine, dairesel ilişki kapsamında bir fetva ile alakalı 4 Şubat 48921 no'lu nüshayı ilettiler. İddiaya göre, buradaki *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'nin ısrarı ile yayımlanan fetvada İstanbul şeyhülislamı bütün Müslümanlar ve Rus uyruklu göçmenlerden Türk donanmasına kendilerini feda etmelerini istemiştir. Elçiliğin bilgilendirmesine göre adı geçen fetva Şeyhülislam tarafından verilmemiştir. Zaten bunu tahmin etmek zor olmasa gerektir. Çünkü her ne kadar bu

güçlü komite büyük ölçüde Türk hükümetinin politikasını yönlendirse de bir o kadar da dikkatli hareket etmekte ve kendisini devletin resmi görevlilerinden uzak tutmayı başarmaktadır. Bu sebeple kendi propagandası için devletin şeyhülislam gibi resmi bir yüzü ile ortak bir işe kalkışmış olması çok uzak bir ihtimaldir. Lakin bu son fetva olmasa da Türk donanmasının güçlenmesi için yardım toplama işi Rusya'da da başarı ile devam ediyor. Örnek olarak, bir kaç ay önce cemiyet tarafından Kırım'a propaganda için oranın Müslüman halkından birkaç hoca gönderilmişti. Neticede hocaların orada çalışmaları sonucu Kırım zenginlerinden oluşan birkaç kişi İstanbul'dan geçerken Türk donanmasına hatırı sayılır yardımda bulunmuşlardı.

Elçiliğin elindeki belgelerde Buhara'ya da aynı amaçla hocalar gönderilmiş olduğu bildirilmektedir. Bu senenin Temmuz ayında buradan çıkıp Sofya üzerinden Petersburg'a komitedeki konumuna göre ikincil durumda olan Salih Efendi adı ile tanınan bir zat geldi. Onun görevi de Rus Tatar Müslümanları ve Buharalılar arasında Pan-İslamist hareketi körüklemektir. Salih'in elinde komitenin verdiği ve Petersburg'daki Osmanlı elçisi Turhan Paşa adına yazılmış tavsiye mektubu vardı. Mektupta gönderilen şahsa orada görevini eksiksiz yerine getirmesi için her türlü yardımın yapılması istenmekteydi. Bu mektup ayrıca Sadrâzam Hakkı Paşa'nın Turhan Paşa'ya Salih'i tavsiyesi niteliğindedir. Elde ettiğimiz bilgilere göre Salih Efendi'nin bu görevi Osmanlı elçiliği tarafından pek de hoş karşılanmadı. Zira böyle önemli konularda elçinin fikri sorulmadan karar verilmişti. Elimizde olan bilgiler Salih Efendi'nin aynı vazife ile Petersburg'dan Buhara'ya geçtiği yönündedir.

Aynı tarihler arasında Bombay'dan, Lahor ve Afganistan üzerinden Buhara'ya aynı görevle komitenin bir diğer üyesi olan Şeyh Mehmet Afgani adında biri geldi. Lakin onun görevi başarısız oldu. O, İngiliz yönetimi tarafından tutuklandı. Kaçarak saklanmayı başardı ve nerede saklandığı da bilinmiyor.

Komitenin İstanbul'da ikamet eden bir başka nüfuzlu üyesi İslamcı düşüncenin aktif savunucusu Şehbenderzâde Ahmet Hilmi Şeyh Muhreddin Harusi olarak da tanınır. Bu zat farklı ülkelerde yaşayan Müslümanlarla aktif yazışma yapmaktadır. Bizim Türkistanlıların yardımı ile bu şahsın gerçek kimliğini tespit etmek Türkistan yönetimi açısından zor olmaz. Yukarıda arz ettiğimiz bilgilere istinaden diyebiliriz ki, *Genç Türkler* (Jön

Türkler) İslamcı fikirlerin yayılmasında aktif faaliyetler göstermektedirler.

Son aylarda bu bölgede propaganda yapan hocalarla sınırlı kalmayarak buradaki Türk dergilerinde geniş bir gazete kampanyası başlattılar. Bu gazetelerin Türkistan ve Buhara'da görülmesi ve yayılması zatiâlinizin de dikkatini çekmiştir. Bununla ilgili İmparatorluk elçiliği aşağıdaki birkaç bilgiye sahiptir:

Propaganda ile meşgul olan esas üç dergi vardır: Bunlar haftalık yayın yapan "*Hikmet*", "*Sırat-ı Müstakim*" ve "*Teâruf-i Müslimin*" dergileridir. "*Hikmet*" ve "*Tasvir-i Efkâr*" günlük gazeteleri, baş editör Ahmet Hilmi tarafından neşredilmektedir.

"*Sırat-ı Müstakim*" dergisi âyandan İsmail Hakkı Efendi ve Musa Kazım Efendi'nin üye olduğu *Büyük İlim Kurulu*'na aittir. Ayrıca Musa Kazım Efendi şeyhülislamlık görevini yürütmektedir. Son zamanlarda bu dergi ile *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'nin üyelerinden Mehmet Balcızâde Hüseyin'in oğlu ve Rus göçmenler işbirliği yapmaktadırlar. Rus hükümetine düşmanlığı özellikle "*Teâruf-i Müslimin*" dergisi yapmaktadır. Bu dergi Türk ve Rus Müslümanları tarafından basılmaktadır. Lakin burada esas rolü, yerli Abdürreşid İbrahimov oynamaktadır. O, Kafkasya'da "*İrşat*" gazetesinin son ve eski editörü olup aslen Sibirya Tatarlarındandır ve "*Orenburg Mahkeme-i Şer'iyye*" üyesidir. Hatta kısa bir dönem Orenburg müftülüğü vazifesini icra etmiştir. Sonradan emekliye ayrılarak ticaretle ve kısa dönem gazetecilikle meşgul olmuştur. O, Rus hayat şartlarını iyi bildiği için Rusların Müslümanlara zulmettiğine, onları kovduğuna, sıkıştırdığına ve bu zulmü bizzat Rus hükümetinin başlattığına dair iftira dolu düşüncelerini gerçekçi bir biçimde Müslüman okuyucularına sunarak dergide bu konu ile alakalı başka yazıları çıkarmakla birlikte kendi yazılarının da güçlü izlenim uyandırmasına çalışmıştır. Ayrıca "*Teâruf-i Müslimin*" dergisinde Rusya'dan birçok malumat yer almaktadır.

5 No'lu dergideki Ahmet Tacettin imzalı "*Duma ve Müslüman Hakları*" yazısı da ilgi çekicidir. Bu yazarın 14 No'lu sayıda "*Dindarlığa Çağrı*" yazısı, 15-16. sayılarda İlminski'nin merhum başsavcı Sinoda Pobedanosteva'ya yazdığı mektubun çevirisi vs. yer almaktadır.

Yukarıda ismini zikrettiğimiz dergilerle işbirliği yapan Rus uyruklu göçmenlerden "*Sırat-ı Mustakim*"de yazan Ahmet Ağayev'i ve Rusya'ya

karşı sert yazıları ile tanınan doktor Karabekov'u hassaten vurgulamak isterim. Bu adı geçen üç Rus göçmen yazardan hal-i hazırda İstanbul'da en meşhur olanı Reşit İbrahimov'dur. O, sık sık *İttihat ve Terakki* derneklerinde dersler vermektedir. Hatta öğretim üyesi sıfatı ile yaptığı ilk konuşmasında âyandan Musa Kazım Efendi, şimdiki şeyhülislam, dinleyicilere İbrahimov'u bizzat kendisi takdim etmiştir.

İstanbul'da dolaşan söylentilerden biri de Rusya'nın iki hanlığı birleştirme niyetinde olmasıdır. Bu söylentiler son zamanlarda dergilerin dikkatlerini Türkistan, Hive ve Buhara hanlıklarına çevirdi. "*Hikmet*" dergisinin 2 Eylül tarihli "*Orta Asya ve Afganistan*" yazısı, "*Sırat-ı Mustakim*" dergisinin 107-108 no'lu sayısında yer alan "*Buhara'nın Bağımsızlığına Hücum*"; "*Teâruf-i Müslimin*"'in ise 16 no'lu sayısındaki "*Hive Hanına Ölüm*" ve başka makaleler bu türdendir.

Burada çıkan ve siz zatîlilerinizin de dikkatinde olan siyasi gazete "*İkdam*"da da diğer dergilerde olduğu gibi bu türden yazılara rastlamak mümkündür. Türkçe olmayan gazeteler de sık sık Rusya'yı karalayan yazılar yayınlamaktadır. Maksat burada yaşayan Müslüman halkta Rusya'ya karşı düşmanca duygular uyandırmaktır.

Belirtilmelidir ki maliyeti, Almanlar tarafından hibe edilen para ile desteklenen Almanca ve Farsça çıkan "*Osmanischer Lloyd*" gazetesi, bununla birlikte Türk Celal Nuri'nin Fransız dilinde çıkardığı "*Le Jeune Turc*" gazetesi de bize aşırı düşmandır.

Son olarak bildirmeliyiz ki "*Teâruf-i Müslimin*" dergisinin editörü olup yukarıda adı geçen İbrahimov kendi seyahatnamesinin üç baskısını yaptı. Rus devriminin bastırılmasından sonra o, Türkistan, Sibirya, Moğolistan, Mançurya, Japonya, Kore, Çin, Hindistan adaları ve Arabistan'a seyahat etmişti. Kitabın adı "*Alem-i İslam ve Japonya'da İntişâr-ı İslamiyet*"dir. İbrahimov'un maksadı İslami propaganda hatta putperest topraklarda İslam'ı tebliğ olduğuna göre kanaatimce bu kitap bizim Müslümanlar tarafından rağbet görüp hevesle okunacaktır.

İstanbul'da İslamcı propaganda yürüten kuruluşlar hakkında elçiliğin elinde olan bilgiler ve hedeflerine ulaşmak için kullandıkları yöntemler kısaca bunlardan ibarettir. Yüce Ekselanslarının arzusu üzerine dergilerin Türkistan, Buhara ve bütün Orta Asya'yı konu eden örneklerini zatîlilerinize göndermeyi geciktirmeyiz. Bağışlanmamı rica ederek

Çev.: Ahmet Niyazov - Nariman Hasanov

sormak isterim ki, Yüce Ekselansları bazı dergilere geçici olarak abone olmayı arzu etmezler mi?

Size olan bağlılığımı ve hürmetlerimi kabul etmenizi rica ederim!

Aslına Uygun olarak – İmza:

Tasdik: Baş Kâtip – İmza:

Kontrol: Yardımcı Kâtip- İmza:

Belgenin Orijinali:

РОССИЙСКОЕ ИМПЕРАТОРСКОЕ
ПОСОЛЬСТВО

въ
Константинополь.

К о п і я. 6

Милостивнй Государь,

Александръ Васильевичъ.

Въ письмѣ отъ 27 Іюля с.г. № 973 на имя Посла Гофмейстера Чарькова, Ваше Превосходительство, сообщая объ усиленномъ распространеніи въ Туркестанѣ и Бухарѣ Турецкихъ газетъ лѣваго направленія и о попыткахъ вести посредствомъ нихъ агитацію среди туземнаго мусульманскаго населенія, просите дать Вамъ по возможности подробнѣя свѣдѣнія о дѣятельности Комитета "Единеніе и Прогрессъ", въ программу коего входитъ распространеніе про свѣщенія среди мусульманъ Туркестана и Бухары.

ЕГО ПРЕВОСХОД-СТВУ
А.В.
САМСОНОВУ.

Считаю долгомъ подѣлиться съ Вашимъ Превосходительствомъ нижеслѣдующими свѣдѣніями, коими располагаетъ ИМПЕРАТОРСКОЕ Посольство въ Константинополь по затро- нутому Вами вопросу.

Послѣ провозглашенія Турецкой кон- ституціи, въ Константинополь было осно-

S.M.

вано " Научное Бухарское Общество ", которое явилось органомъ Отдѣла Народнаго Просвѣщенія Комитета " Единеніе и Прогрессъ ", во главѣ какового Отдѣла стоитъ извѣстный поборникъ панисламскихъ идей докторъ Назимъ. Черезъ посредство названнаго Общества Отдѣлъ Народнаго Просвѣщенія Комитета поддерживаетъ сношенія съ Бухарой и Кашгаромъ, гдѣ онъ вербуетъ учениковъ, которѣхъ затѣмъ размѣщаетъ въ военной и разныхъ другихъ правительственныхъ школахъ Константинополя. Всѣхъ учениковъ въ настоящее время насчитывается до ста человекъ, изъ коихъ половина Бухарцы, а другая половина Кашгарцы. Помимо общей программы преподаваемыхъ предметовъ, ученикамъ внушаются всѣ ходячія идеи панисламизма и Турецкаго шовинизма.

Однимъ изъ панисламскихъ агитаторовъ въ Китайскомъ Туркестанѣ является нѣкій Шейхъ Саидъ, минувшимъ лѣтомъ появившійся въ Константинополь. Повидимому, это тотъ самый Мулла Мухамедъ Саидъ, о появленіи и агитаціи коего въ Китайскомъ Туркестанѣ доносилъ еще въ началѣ 1908 года нашъ Консулъ въ Кашгарѣ. Названный Шейхъ, выдавшій себя за Кашгарскаго Шейхъ-уль-ислама, имѣлъ въ Константинополь большой успѣхъ, былъ принятъ 11 Іюля по рекомендаціи Великаго Везира Хакки Паши на аудіенціи самимъ Султаномъ и вскорѣ затѣмъ держалъ рѣчь на арабскомъ языкѣ о панисламизмѣ въ клубѣ здѣшняго Комитета " Единеніе и Прогрессъ ", за каковую рѣчь клубъ ему вотировалъ благодарность и снабдилъ его рекомендательнымъ письмомъ къ мусульманамъ Кашгара, выражая имъ свои симпатіи. Впослѣдствіи положеніе Шейха, однако, пошатнулось, такъ какъ нѣкоторые изъ обучающихся здѣсь Кашгарцевъ а также газета " Теарюфи-Муслеминъ, " объявили, что въ Кашгарѣ

7

должности Шейхъ-уль-ислама не имѣется вовсе, и что Шейхъ-Саидъ обманщикъ. Начатое военнымъ судомъ слѣдствіе пока, будто бы, обнаружило, что Шейхъ Саидъ-Турецко-подданный, уроженецъ Африканскаго Триполи, который много путешествовалъ по мусульманскимъ странамъ-Египту, Аравіи, Индіи, Туркестану Китайскому и также Русскому.

Насколько выясняется изъ различныхъ свѣдѣній, младотурки унаслѣдовали въ вопросѣ панисламской агитаціи многія традиціи прежняго режима и стали подражать политикѣ Абдуль-Гамида. Памятуя, какіе поразительно успѣшныя результаты дала въ свое время подписка и сборъ пожертвованій на сооруженіе Хеджазской желѣзной дороги, объявленная во всѣхъ странахъ, гдѣ имѣется мусульманское населеніе, и достигшая громадной суммы, исчисляемой отъ 150 до 200 миллионъ франковъ, Комитетъ "Единеніе и Прогрессъ" образовалъ въ этомъ году "Общество Національной Помощи Оттоманскому флоту" и разослалъ многихъ духовныхъ лицъ и офицеровъ въ качествѣ эмиссаровъ въ страны съ мусульманскимъ населеніемъ, то есть Марекко, Тунисъ, Алжиръ, Египетъ, Суданъ, Индію и Россію. Черезъ названное общество по усиленію флота и ведется, главнымъ образомъ, панисламская агитація, какъ одно изъ средствъ общей политической программы Комитета "Единеніе и Прогрессъ." Пропаганда эта въ Индіи привела къ дипломатическому представленію Портѣ со стороны Великобританскаго Правительства. Индійскій Вице-Король строго воспретилъ распространеніе въ Индіи подписанныхъ листовъ на усиленіе Турецкаго флота и здѣшнему Великобританскому Послу поручено было сообщить объ этомъ Портѣ и предложить ей принять къ свѣдѣнію принципиальную недопустимость содѣйствія подданными одной Державы увеличенію военныхъ силъ другой Державы

При отношеніи Перваго Департамента Министерства Иностранных Дѣлъ отъ 29 Іюля сего года за № 900, ИМПЕРАТОРСКОМУ Посольству была препровождена копія съ циркулярнаго отношенія Департамента Полиціи отъ 4 Февраля с.г. № 48921, касательна фетвы, будто бы изданной по настоянію здѣшняго Комитета "Единеніе и Прогрессъ Константинопольскимъ Шейхъ-уль-исламомъ, и приглашающей всѣхъ мусульманъ, въ томъ числѣ и Русскихъ подданныхъ, жертвовать на Турецкій флотъ. Насколько Посольству удалось выяснитъ, подобной фетвы Шейхуль-Исламомъ издано не было, что и можно было предпологать, такъ какъ, хотя могущественный Комитетъ въ значительной степени и направляетъ политику официальнаго Турецкаго Правительства, онъ тѣмъ не менѣе очень осторожно отграничиваетъ себя отъ официальныхъ носителей власти, и едва-ли, поэтому, счелъ бы благоразумнымъ въ своей пропагандѣ обращаться къ содѣйствію официальнаго правительственнаго лица, каковымъ является Шейхуль Исламъ.

Но и безъ фетвы послѣдняго, сборъ средствъ на усиленіе турецкаго флота встрѣчаетъ успѣхъ, повидимому, и въ Россіи. Такъ напр., нѣсколько мѣсяцевъ тому назадъ, Комитетомъ были посланы въ Крымъ для пропаганды среди тамошнихъ мусульманъ нѣсколько эмиссаровъ-"ходжей". Результатомъ ихъ дѣятельности явились пожертвованія крупныхъ суммъ на усиленіе турецкаго флота проявившимися черезъ Константинополь нѣкоторыми Крымскими богачами изъ мусульманъ.

О послыжкѣ эмиссаровъ для означенной цѣли, а также панисламской пропаганды, въ Бухару, у Посольства имѣются также нѣкоторыя свѣдѣнія.

8

Въ началѣ Іюля сего года отсюда черезъ Софію выѣхаль въ Петербургъ одинъ изъ второстепенныхъ по своему положенію въ Комитетѣ членовъ его, нѣкто Салихъ-Эфенди, со специальной миссіей поднять среди русскихъ мусульманъ-татаръ и бухарцевъ панисламское движеніе. Салихъ имѣлъ письменную рекомендацію отъ названнаго Комитета къ Оттоманскому Послу въ Петербургъ, Турхану Пашѣ, которому предлагалось оказывать посланцу всевозможное содѣйствіе въ выполненіи возложенной на него миссіи, — равно какъ и визитную карточку Великаго Везира Хакки Паши, рекомендовавшаго Салиха вниманію Турхана Паши. Миссія Салихъ эфендія, судя по нѣкоторымъ свѣдѣніямъ, не встрѣтила сочувствія Оттоманскаго Посла, будто-бы недовольнаго тѣмъ, что рѣшеніе столь важнаго предприятия было принято безъ предварительнаго запроса о немъ его мнѣнія. Салихъ эфенди, по дошедшимъ до Посольства свѣдѣніямъ, изъ Петербурга выѣхаль для пропаганды въ Бухару.

Около того же времени изъ Бомбея черезъ Лагоръ и Афганистанъ въ тѣхъ же цѣляхъ отправленъ былъ въ Бухару другой членъ Комитета, нѣкій Шейхъ Мехмедъ Афгани, но миссія его была неудачна, такъ какъ въ Лагорѣ онъ былъ арестованъ англійскими властями; впоследствии, впрочемъ, ему удалось, будто бы, убѣжать и скрыть ся, но неизвѣстно куда.

Однимъ изъ наиболее энергичныхъ и дѣятельныхъ поборниковъ панисламизма является въ Константинополѣ очень вліятельный членъ Комитета "Единеніе и прогрессъ" Шахбендеръ — Заде Ахмедъ Хильми; извѣстный также и подъ другимъ именемъ — Шейхъ Мухрединъ Харуси; онъ ведетъ оживленную переписку съ мусульманами разныхъ странъ и, надо думать, и съ нашими туркестанцами, выяснитъ личности коихъ, быть можетъ не составило

бы затрудненія для нашей Туркестанской администраціи.

Вышеизложенные факты указываютъ, что младотурки проявляютъ оживленную дѣятельность въ пропагандѣ панисламскихъ идей, имѣя при этомъ въ виду, какъ укрѣпленіе своего положенія въ странѣ такъ и усиленіе своихъ скудныхъ денежныхъ средствъ. Не ограничиваясь эмиссарамъ, они въ послѣдніе мѣсяцы предприняли весьма энергичную газетную компанію въ нѣкоторыхъ здѣшнихъ турецкихъ журналахъ, появленіе и распространеніе коихъ въ Туркестанѣ и Бухарѣ обратило на себя вниманіе также Вашего Превосходительства. По этому вопросу ИМПЕРАТОРСКОЕ Посольство располагаетъ нижеслѣдующими свѣдѣніями.

Главные панисламскіе органы на турецкомъ языкѣ - это три еженедѣльныхъ журнала, - 1/ "Хикметъ / Мудрость/, - 2/ "Сурати Мистекимъ" / Истинный Путь/ и 3/ "Теарифи-Муслиминъ" / Взаимное ознакомленіе мусульманъ/.

"Хикметъ" - издается нѣкимъ Ахмедъ Хильми Эфендіемъ, состоящимъ въ то же время главнымъ редакторомъ ежедневной газеты "Тесвири-Эфкяръ".

Сурати-Мистекимъ - издается кружкомъ высшаго мусульманскаго духовенства, къ которому принадлежатъ сенаторы Исмаиль-Хакки Эфенди и Муса Кязимъ Эфенди / послѣдній теперь, какъ извѣстно занимаетъ должность Шейхуль-Ислама/. Въ журналѣ этомъ за послѣднее время сотрудничаютъ сынъ одного изъ видныхъ дѣятелей Комитета "Единеніе и Прогрессъ," Мемедъ Балджи Заде-Хусейнъ, а также и русскіе выходцы.

Особенной враждебности къ Русскому Правительству проникнутъ журналъ - "Теарифи-Муслиминъ." Онъ издается редакціей, состоящей

изъ Турокъ и русскихъ мусульманъ, но главную роль въ немъ играетъ выходець— Абдуль-Решидъ Ибрагимовъ. Последний—бывшій издатель выходившей на Кавказѣ газеты Иршадъ." По рожденію онъ сибирскій татаринъ, принадлежитъ къ духовному званію, былъ членомъ Оренбургскаго Духовнаго Правленія и нѣкоторое время исполнялъ даже должность Оренбургскаго муфтія, но затѣмъ вышелъ въ отставку и занимался отчасти торговлей, отчасти журналистикой. такъ какъ онъ знакомъ съ условіями русской жизни, то клеветническія измышленія свои о притѣсненіяхъ мусульманъ въ Россіи, гоненіи, воздвигнутомъ, будто бы, нашимъ Правительствомъ на исламъ и т.п. онъ старается изложить въ правдоподобной формѣ, вслѣдствіе чего его статьи должны производить на мусульманъ-читателей наиболѣе сильное впечатлѣніе изъ всего того, что печатается въ журналахъ на эту тему. Въ Теарюфи-Мюслиминъ" помѣщается также много корреспонденцій изъ Россіи. Обращаютъ на себя вниманіе статья въ № 5 журнала / за подписью Ахмедъ Таджеддинъ изъ Троицка/: "Дума и мусульманскія права"; того же автора въ № 14: "Призывъ къ духовенству"; въ № № 15 и 16: печатаемая въ переводѣ письма Ильминскаго къ покойному Оберъ Прокурору Св.Синода Побѣдоносцеву и др.

Изъ числа другихъ русскихъ выходцевъ, сотрудничающихъ въ вышеозначенныхъ журналахъ, слѣдуетъ отмѣтить Ахмеда Агаева, пишущаго въ Сырати-Мюстекимъ", и доктора Карабегѣва, автора одной изъ самыхъ злостныхъ статей, направленныхъ противъ Россіи, подъ заглавіемъ "Мусульманскій міръ и Россія." Изъ вышеозначенныхъ трехъ русскихъ выходцевъ наибольшей популярностью въ Константинополь сейчасъ, несомнѣнно, пользуется Ибрагимовъ, который часто читаетъ лекціи въ разныхъ клубахъ партіи "Едине-

ніе и Прогрессъ, причеъ при первомъ своемъ выступленіи въ роли лектора быль рекомендованъ турецкой губликѣ сенаторомъ Муса Кязимъ Эфендіемъ, т.е. теперешнимъ Шейхуль-Исламомъ.

Нашъ Туркестанъ и ханства Хива и Бухара въ самое послѣднее время привлекали на себя особое вниманіе названныхъ журналовъ въ связи со слухами, распушенными въ Константинополь, о намѣреніи Россіи присоединить оба ханства /статья въ "Хикметъ" отъ 2 Сентября-: "Центральная Азія и Афганистанъ"; статья "Сырати-Мюстекимъ" въ № № 107-108: "Покушеніе на независимость Бухары въ № 16" Теарифи-Мюслиминъ: "некрологъ Хивинскаго хана и др.

Въ издающейся здѣсь и отмѣченной Вашимъ Превосходительствомъ политической газетѣ: "Икдамъ" можно тоже иногда встрѣтить статьи въ панисламскомъ духѣ, какъ впрочемъ и въ другихъ.

Изъ ежедневныхъ газетъ не на турецкомъ языкѣ, часто помѣщающихъ враждебныя намъ статьи и корреспонденціи изъ Россіи, рассчитанныя на возбужденіе враждебныхъ чувствъ къ Россіи здѣшнихъ мусульманъ, слѣдуетъ отмѣтить "Османишеръ Ллойдъ," издающійся на нѣмецкомъ и французскомъ языкахъ при денежной субсидіи отъ Германскаго Посольства. Газета "L'Asie", издающаяся на французскомъ языкѣ туркомъ Джелаль Нури, также до крайности намъ враждебна.

Въ заключеніе долженъ отмѣтить, что редактирующій "Теарифи Мюслиминъ" вышеупомянутый Ибрагимовъ только что издалъ на турецкомъ языкѣ три выпуска своего "путешествія", которое послѣ подавленія Россійской революціи онъ предпринялъ по Туркестану, Сибири, Монголіи, Манджури, Японіи, Корей, Китаю, Индійскимъ островамъ и Аравіи. Заглавіе его книги- Мусульманскій миръ и распространеніе Ислама въ Японіи. Такъ какъ путешествіе Ибрагимова имѣло

10

цѣлю пропаганду панисламизма и даже "проповѣдь ислама въ языческихъ странахъ," несомнѣнно, что его сочиненіе будетъ имѣть большой успѣхъ и станетъ извѣстно и нашимъ мусульманамъ.

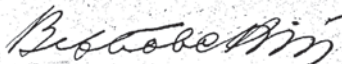
Таковы въ общемъ тѣ свѣдѣнія, коими располагаетъ Посольство по вопросу объ организаціи панисламской пропаганды въ Константинополь и о тѣхъ приѣмахъ, къ коимъ она прибѣгаетъ для достиженія своихъ цѣлей.

Въ виду выраженнаго Вашимъ Превосходительствомъ желанія я не замедлю выслать Вамъ образчики тѣхъ журналовъ, въ коихъ содержатся, касающіяся Туркестана, Бухары и, вообще Средней Азіи, покорнѣйше прося Васъ сообщить, не пожелаете ли Вы взять подписку на нѣкоторые изъ нихъ на извѣстное время .

Прошу Васъ принять увѣреніе въ отличномъ моемъ почтеніи и совершенной преданности.

Подлинный за надлежащимъ подписомъ.-

В ѣ р н о: Дѣлопроизводитель

Свѣрять: Пом. Дѣлопроизводителя

